

De heilige Antonius van Padua in het bisdom Breda

B.g.v. de eerste dies van het Antoniushuis (het woon-, studie- en vormingshuis voor priesterstudenten van het bisdom van Breda)

Lezing 13 juni 2013, op de feestdag van de H. Antonius van Padua

Drs. Hans de Jong, bisdom van Breda

Zojuist hebben we het levensverhaal gehoord de de heilige Antonius van Padua. Met zijn dood is zijn leven, zoals bij elke heilige, niet afgelopen. Hij trekt met ons mee, zo ook in het bisdom van Breda.

Het is wel zo dat het leven van Antonius van Padua schuil gaat achter zijn faam als wonderdoener of patroon van verloren zaken. Iederen kent wel het bekende schietgebed: Antonius, mijn goede vrind, zorg dat ik mijn. vind. Buiten dit is hij patroon voor reizigers, verloofden, gehuwden met een kinderwens, kinderen, priesters en predikanten. Hij is redder bij zeerampen en beschermer tegen de pest.

Al spoedig na zijn dood vinden we sporen van verering in de Nederlanden. De verering voor Antonius werd verspreid door de franciscanen. Toen zij zich in 1244 te Luik vestigden wijdden ze hun kerk toe aan de H. Antonius van Padua. In de minderbroederkerk van Utrecht treffen we in 1251 een Antoniusaltaar aan. Gedurende de late middeleeuwen hebben verschillende franciscanerkerken Antonius als patroon. Ik noem hier de kerken van het franciscanerklooster Slavante in Maastricht en Boetendaal (bij Brussel). In de vijftiende eeuw verschijnen er ook Middelnederlandse gebedsteksten tot de heilige Antonius. In 1489 deed een broederschap van Sint Franciscus en Sint Antonius zijn intrede in het bisdom Utrecht.

In 1513-1521 vinden we een Antoniusgebed in een Vlaams gebedenboek. In Vlaanderen riep men Antonius aan om de vrede en veiligheid binnen het graafschap te beschermen en als helper in oorlogsnood op te treden. Juist in deze eeuw tijd verschijnt de eerste levensbeschrijving van deze heilige in het Nederlands. Het gaat niet om, bibliotheektechnisch gesproken, een zelfstandig werk maar om een hoofdstuk uit *Den wyngaert van Sint Franciscus*.

De drukkerstad Antwerpen speelde een belangrijke rol in de verspreiding van deze devotie. Hier drukte men talloze prentjes, gebeden en boekjes om de devotie te bevorderen. De Leuvense professor Joannes Molanus, de auteur van de *historia Ss. Imaginum* verdedigde in 1570 de devotie tot deze heilige. De zeventiende eeuw betekende een hoogtepunt in de devotie. Pater Hendrick Jonghen introduceerde in 1666 een uit het Latijn vertaald handboekje met de noveen van de negen dinsdagen en introduceerde zo dit gebruik in onze streken. De verering voor Antonius geschiedt op een dinsdag omdat hij op deze dag gestorven is. Het werkje mocht in totaal elf herdrukken beleven. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw schreven meer franciscanen als F. Bottens, M. Crooneborch en J. vanderBorch dergelijke boekjes. Het ligt voor de hand, omdat veel van deze werken in Antwerpen gedrukt werden, deze in West-Brabantse pastorieën aanwezig geweest zullen zijn.

Ook in onze streken stonden de franciscanen aan de grond van deze verering. Drie van onze Antoniuskerken zijn in verbinding te brengen met de volgelingen van Sint Frans. Het gaat dan om Lepelstraat, de Antoniuskathedraal in Breda en het capucijnerklooster in Sluiskil.

Lepelstraat en de kathedraal hebben in ons bisdom de oudste papieren. De kathedrale parochie kent een rijke voorgeschiedenis die teruggaat tot de zeventiende eeuw. Na 1637, toen de stedendwinger Frederik Hendrik de stad veroverde, was de vrije uitoefening van het katholieke geloof niet meer toegestaan. Het geloof moest in schuilkerken beleefd worden. In 1648 verzocht

een groep vooraanstaande leken een viertal priesters naar Breda te komen om de zielzorg te behartigen. Zo kwamen één jezuïet, één franciscaan, één wereldheer en één norbertijn naar de stad. De franciscaan woonde eerste op het Begijnhof. Enige tijd later verhuisde hij naar de Nieuwstraat waar enige particulieren twee huizen hadden aangekocht. Deze waren ingericht als priesterkapel en priesterwoning. In dit huis woonden verschillende franciscanerpaters en -broeders. Aanvankelijk circuleerden deze priesters tussen de schuilkerken, maar op een gegeven moment ontstond toch het verlangen een eigen plaats te hebben. Vanaf 1674 werd de statie aan de Nieuwstraat bediend door de franciscanen. Deze situatie duurde tot 1740 toen de bisschop van Antwerpen Willem Norbert Verlegh tot pastoor van de statie van de Nieuwstraat benoemde.

Deze schuilkerken kenden geen patroonheiligen. Men wilde zo min mogelijk aanstoot geven aan de calvinistische overheid. Men sprak over de Nieuwstraatse kerk. Toen de kerk in 1835 geconsacreerd werd, werd ze weliswaar toegewijd aan de H. Antonius van Padua maar het duurde tot 1855 vooraleer de parochie officieel toegewijd werd aan de H. Antonius van Padua. Men kan zich dan afvragen waar het patrocinium van de kathedraal vandaan komt. Vanaf het begin van de achttiende eeuw bezat de kerk relikven de heilige Antonius. In 1730 verleende de bisschop van Antwerpen een aflatbrief. Een ieder die de relikven kwam vereren kreeg een aflat van veertig dagen.

Antonius kreeg ook zijn plaats in het interieur van de kerk. In 1868 is de preekstoel in de kerk geplaatst die het leven, de wonderen en de dood van de heilige vertelt. In 1899 kreeg de heilige een eigen altaar en werd het Antoniusraam geplaatst. Hierop zien we twee gebeurtenissen uit het leven van de heilige. Allereerst de verschijning van het Christuskind in Campo Sanpiero en het verhaal van de overtocht vanuit Marokko naar Sicilië.

In 1877 richtte de pastoor de Broederschap van den H. Antonius van Padua op met als doel “de verspreiding der godsvrucht tot den H. Antonius, ten einde door zijne machtige voorspraak van God te verkrijgen de gezondheid naar ziel en lichaam, alsook eene teedere liefde tot het Allerheiligste sacrament des Altaars en de Onbevleete Maagd Maria”. De leden werden in een register ingeschreven. Om aflaten te verkrijgen moesten ze voldoen aan verplichtingen als het bijwonen van een novene dat jaarlijks rond 13 juni plaats vond. Het register van de broederschap is tot 1952 bijgehouden. Het lijkt een beetje op de gang van zaken in andere parochies waar na de tweede Wereldoorlog broederschappen ook verlieten.

In Roosendaal en Oosterhout zijn in het begin van de twintigste eeuw parochies gesticht die aan de heilige Antonius van Padua zijn toegewijd. De reden waarom in Roosendaal voor deze patroon gekozen is, is in onze ogen tamelijk triviaal. Het viel de bouwpastoor van de Roosendaalse kerk moeilijk grond om de kerk te bouwen aan te kopen. Pastoor Luijckx, zo heette deze pastoor, nam ten einde raad zijn toevlucht tot Antonius. Toen de aankoop bevredigend werd afgerond besloot hij zijn kerk aan Antonius toe te wijden. De bouwpastoors richtten steeds een broederschap op om de verering van de kerkpatroon te bevorderen. In Roosendaal gebeurde dat al bij de consecratie. De doelstelling van deze broederschap was letterlijk overgenomen van die van de kathedraal. Ook deze leden kregen een aflat op de dag van de inschrijving en wanneer ze tijdens het octaaf van de heilige Antonius de kerk bezochten en daar biechtten, communiceerden en baden voor de intenties van de paus. Een aflat van zeven jaar en 7 maal veertig dagen ontvingen ze op alle dinsdagen en die van 40 dagen wanneer ze het kapelletje van de H. Antonius bezochten en daar de geestelijke oefeningen van de H. Antonius bijwoonden. Voor de leden van de broederschap werd een gezongen Mis voor de levenden opgedragen op 13 juni. Voor de overledenen was er een gezongen heilige Mis in november. In de overige maanden las men een keer per maand op dinsdag dag heilige Mis. Wanneer de broederschap hoorde dat er een lid overleden was, werd voor hem ook een Mis gelezen.

In de Antoniuskerk was jaarlijks een triduüm ter ere van de heilige Antonius. Dit vond plaats van 10 tot en met 12 juni. Op dertien juni was de feestdag natuurlijk. Voor de Tweede Wereldoorlog werd het triduüm geprekeerd door de in Roosendaal gevestigde redemptoristen. Na de Tweede Wereldoorlog is het triduüm nog enkele malen gehouden. In het register Memoriale dat de pastoor van de parochie bijhield vinden we de laatste vermelding in 1948. De redemptoristen waren inmiddels vervangen door kapucijnen. Mogelijk houdt dat verband met een pastoorwisseling in 1944. De belangstelling voor de devotie liep terug. Dit blijkt uit het feit dat pastoor Bongenaar in 1961 de gelovigen uit zijn parochie oproep lid te worden van de broederschap. In die brief schrijft hij dat de belangstelling voor de broederschap de laatste jaren zeer klein was. Zijn oproep had enig resultaat. Ongeveer 80 personen meldden zich aan. Dit is het laatste wat over de broederschap vernomen is. De H. Antonius van Paduaparochie is in 1970 opgeheven en de kerk is inmiddels gesloopt.

Het lijkt of de verering van de heilige Antonius in ons bisdom op een laag pitje staat. Er is één plaats waar deze heilige intensief vereerd wordt. Het gaat dan om Lepelstraat. Deze bedevaartplaats heeft zichzelf als het ware opnieuw uitgevonden. In 1647 kwamen franciscanen uit Zeeland (men vermoedt Kruiningen) naar Lepelstraat. Ze droegen daar in het geheim, op het landgoed Celsehof, de heilige Mis op voor de bewoners van Halsteren, Lepelstraat en het eiland Tholen. Tot 1672 gebeurde dit in het diepste geheim. Na het zogeheten rampjaar stelde de overheid zich toleranter op tegen katholieken en zo kon in 1675 een schuilkerk worden gebouwd. Waarschijnlijk introduceerden zij de verering van de heilige Antonius. Ze bedienden deze statie tot 1749 toen ze in seculiere handen overging.

Opmerkelijk genoeg vinden we de eerste schriftelijke gegevens over de verering van Antonius in 1757. Toen gaf de bisschop van Antwerpen 40 dagen aflat aan iedereen die op het feest van Antonius en het daaropvolgend octaaf in een viering in de kerk van Halsteren, gelegen in Lepelstraat aanwezig was. Deze aflat moest regelmatig vernieuwd worden. Hiervoor was men een klein bedrag verschuldigd aan de kapucijnen in Meersel-Dreef. Spoedig kwamen bedevaartgangers uit de omgeving naar Lepelstraat. Vanuit Steenbergen en Bergen op Zoom werden processies georganiseerd. In 1764 werd een in Lepelstraat bewaarde Antoniusrelik erkend. De bisschop van Antwerpen gaf toestemming deze relik in de schuurkerk te tonen.

In 1830 werden Lepelstraat en Halsteren afzonderlijke parochies. De schuurkerk werd ingrijpend verbouwd en vernieuwd. Paus Gregorius XVI begunstigde in 1839 de nieuwe kerk. Iedereen die op het feest van Antonius van Padua of tijdens het octaaf in de kerk biechtte of te communie ging, ontving een volle aflat. In 1854 kreeg de parochie een hernieuwde toestemming de relik op het altaar te tonen. Uit stukken uit 1872 en 1880 blijkt dat er maandelijks een gezongen Mis met uitstelling van het Allerheiligste ter ere van Antonius gelezen werd. Op 13 juni was er een gezongen Mis ter ere van de kerkpatroon met kinderzegen. De parochie van Lepelstraat kende ook een eigen gebruik. Er werd water en wijn ter ere van de heilige Antonius gewijd. Deze kregen hierdoor een genezende kracht.

In 1892 werd ook in Lepelstraat een broederschap voor Antonius opgericht. Lepelstraat behield ook in de twintigste eeuw zijn regionale uitstraling. Vanaf 1925 tot 1971 organiseerde de broederschap van de bedevaart van Bergen op Zoom naar Lepelstraat de negen voorafgaande dinsdagen aan 13 juni een processie naar dit dorp. Het ging om honderden personen (in de jaren twintig zelfs 500). In het Markiezenhof vinden we vaandels die hiervan getuigen. In Lepelstraat woonden ze de eucharistieviering bij. De tochten vonden plaats in de ochtend. In de jaren zestig nam de belangstelling drastisch af en stopten de bedevaarten. De broederschap bloeide dood en bestaat momenteel niet meer.

Begin jaren tachtig werd de benedictijn G. Kloeg pastoor in Lelpelstraat. Hij slaagde erin de verering voor Antonius nieuw leven in te blazen. Hij verplaatste de viering op de negen dinsdagen naar de avonden. Onder pastoor W. Wiertz in de jaren '90 zette de opleving door. Vanaf het moment dat hij aantrad lag de organisatie bij de Antoniuswerkgroep uit het dorp zelf. Ten tijde van zijn pastoraat kwamen de mensen uit Steenbergen, Bergen op Zoom, Halsteren, Hoogerheide en Woensdrecht. Op dinsdagen is steeds een eucharistieviering. Deze zijn goed bezet al blijkt dat de meeste bezoekers niet uit het dorp zelf komen. De laatste jaren neemt de deelname af. Kwamen er in de jaren '90 van de vorige eeuw soms 400 mensen naar het noveen, nu zijn er dat ongeveer 250. De klemtonen in de bedevaart zijn veranderd. De nadruk ligt niet meer op het verdienen van aflaten maar, zeker in de tijd van pastoor Wiertz, de onderlinge ontmoeting. Pastoor Wiertz streefde ook een inhoudelijke vernieuwing van de bedevaart na. Hij werkte met themata om het gedachtegoed van de heilige Antonius onder de aandacht te brengen. Op zaterdag na 13 juni is er een eucharistieviering met kinderzegen. Op de zondag na 13 juni is er een feestelijke afsluitende eucharistieviering. Na de Mis was er een informeel samenzijn in de tuin van de pastorie. Pastoor Wiertz streefde naar een uitbouw van de bedevaart door de invoering van gezelligheidselementen. Het huidig pastoraal team kiest niet meer voor een thema maar volgt tijdens de noveen de liturgie van de dag. Op de zaterdag is er een kinderzegen. Deze gebeurt tijdens een regionale eucharistieviering waarvoor de eerste communicanten uit de H. Christoffelparochie voor worden uitgenodigd. Het gezelligheidsmoment op zondag is versoberd.

Tot voor kort was Antonius een heilige die binnen parochies vereerd werd. De verering was zeker breder. Tegen het einde van de negentiende eeuw klaagde de pastoor van Lelpelstraat erover dat de belangstelling voor de bedevaart terugliep omdat in verschillende kerken Antoniusbeelden verrezen en de mensen hem in hun eigen woonplaats vereerden. Antonius speelde geen rol in de diocesane spiritualiteit. Antonius was weliswaar korte tijd patroon van de kathedraal (van 1853 tot 1875) maar in dat jaar verplaatste mgr. Van Beek de bisschopszetel naar de heilige Barbarakerk aan de haven. In 2001 kreeg de H. Antoniuskerk weer de titel van kathedraal en werd een basis gelegd voor een herontdekking van de heilige Antonius die in 1946 door paus Pius XII tot kerkleraar was uitgeroepen.

De herontdekking van de heilige Antonius gebeurde feitelijk tijdens het episcopaat van bisschop Van den Hende (2007-2011). Op 1 november 2008 hield hij een voordracht in de kathedraal over de actuele betekenis van de heilige Antonius. Bisschop Van den Hende heeft een grote belangstelling voor de sociale leer. Hij wees er in zijn toespraak op dat de heilige Antonius in zijn tijd oog had voor het leven en de ontplooiingskansen van de armen. De heilige Antonius leefde in de tijd dat de geldeconomie ontstond. Deze veroorzaakte naast grote rijkdom ook armoede. Mensen leenden hun geld tegen woekerrente uit waardoor anderen grote schulden kregen. Antonius protesteerde tegen deze praktijken.

Op 29 augustus 2010 opende hij het Antoniushuis, toen gevestigd in het bisschopshuis in Breda. In een inleiding gaf hij aan waarom gekozen was voor Antonius als patroon van de opleiding. Antonius was geraakt door Christus. Hij was als priester en predikant een uitstekende verkondiger van de Heer. Ten derde streefde hij rechtvaardige sociale verhoudingen na. Deze gedachten werkte bisschop Van den Hende ook uit in zijn catechese tijdens de diocesane bedevaart naar Assisi en Padua in oktober 2011. Zo gaf hij krachtlijnen voor een vernieuwde verering van Antonius van Padua.

Op 10 februari 2010 sprak paus Benedictus XVI tijdens zijn audiëntie over de betekenis van de heilige Antonius. Hij riep hem, speciaal in het jaar van de priester aan en riep de gelovigen op te bidden voor priesters en diakens, dat zij het ambt van de verkondiging en actualisering van het

Woord Gods met ijver uitoefenen ten overstaan van de gelovigen in het bijzonder door de homilieën in de liturgie. De paus bad dat deze een doeltreffende voorstelling zijn van de eeuwige schoonheid van Christus, juist zoals Antonius hem aanbeviel: “Als ge Jezus verkondigt, bevrijdt Hij de stenen harten; als ge Hem aanroept, kalmeert hij bittere bekoringen; als ge aan Hem denkt, verlicht Hij uw hart; als ge Hem leest, vervult hij Uw geest.” Mogen we in deze geest in het Antoniushuis, ieder op zijn eigen plaats, werken aan de vorming van priesters en diakens in ons bisdom.